

- в м. Страсбург і відкрита для підписання 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 50. — Ст. 497.
6. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією : конвенцію ратифіковано Законом № 2476-IV (2476-15) від 16 березня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 16. — Ст. 266.
 7. Випокуров С. Боротьба з корупцією в Україні // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — № 6. — С. 3–6.
 8. Галкіп О. Антикорупційне законодавство потребує кардинальних змін, або Як вирішити проблеми боротьби з корупцією в Україні // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — № 8. — С. 8–12.
 9. Кальмап О. Правове забезпечення запобігання та проти дії корупції в Україні // Прокуратура. Людина. Держава — 2005. — № 5. — С. 38–42.
 10. Мельник М. І. Чи дійсно потрібен новий закон про протидію корупції? / М. І. Мельник, М. І. Хавропюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2004. — № 9. — С. 34–41.

Анотація

У статті зроблено висновок про те, що рівень та стан корупції, зокрема і корупційних злочинів, зростає та прогресує більш швидкими темпами у порівнянні з антикорупційним законодавством як вітчизняним, так і міжнародним. Поруч з цим для приведення законодавства у відповідність європейським стандартам потрібно вирішення цілого блоку питань системно-правового характеру. Ключові слова: корупційна злочинність, антикорупційне законодавство.

Summary

Analyzing state of combatting corruption here in this country, the author stresses that level of complexity and flexibility of laws in force don't suit level of corruption. The same feature characterizes corruption on international level. But some ways of effective corruption fighting that exist on international level don't implemented into national legislation. They are analyzed directly.

Keywords: corruptive crime, anti-corruptive legislation.

УДК 341.4:343.41

Н. В. Дрьоміна-Волок

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДИСКРИМІНАЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Норми міжнародного права, які регламентують індивідуальну кримінальну відповідальність, являють собою систему, яка ще перебуває у стані розвитку і перетворення. Такі норми страждають від основного і найбільш істотного недоліку — у той час як національне кримінальне право засноване на загально-прийнятому принципі формальної визначеності, міжнародне кримінальне право містить безліч норм, що не деталізують основні елементи злочинів. Тим часом принцип формальної визначеності містить істотні гарантії для потенційного обвинувачуваного, що дозволяють йому бути цілком обізнаним про те, в якій неправомірній поведінці він обвинувачується. Цей принцип значною мірою сприяє обмеженню інтерпретаційної волі при застосуванні суддями конкретної кримінально-правової норми (*arbitrium iudicis*).

© Н. В. Дрьоміна-Волок, 2009

Характерна риса міжнародних кримінально-правових норм — недолік визначеності — виявляє себе в трьох основних рисах. По-перше, на відміну від відповідних норм національного права, більшість міжнародних норм не забороняють певної поведінки (наприклад, убивство, зґвалтування і т. д.) способом деталізованого опису такої поведінки. Замість цього вони входять до складу більш широкого визначення злочину (такого, як військові злочини чи злочини проти людяності), без їх індивідуальної ідентифікації за допомогою опису забороненої поведінки. Типовим прикладом такого підходу можуть бути положення Статуту Трибуналу по колишній Югославії — ст. ст. 2 (порушення Женевських конвенцій), 3 (військові злочини), 5 (злочини проти людяності). Отже, при застосуванні цих положень необхідно спочатку визначити наявність загальних елементів складу злочину, властивих даному міжнародному злочину, і тільки потім елементів складу окремих, конкретних злочинів (таких, як переслідування чи зґвалтування). Часто, тоді як загальні елементи злочину сформульовані в міжнародно-кримінальній правовій нормі (наприклад, «широкомасштабний чи систематичний напад» при визначенні злочину проти людяності), елементи складових злочинних діянь (наприклад, таких, як зґвалтування) не деталізовані в самій міжнародній нормі. Таким чином, при застосуванні цієї норми суддя мусить буде робити порівняльний аналіз відповідних норм національного кримінального права. По-друге, деякі міжнародні кримінальні норми містять занадто широкі поняття і взагалі не визначають заборонену поведінку, навіть за допомогою непрямого звертання до норм національного кримінального права. І, по-третє, сучасне міжнародне кримінальне право не визначає досить докладно й у точних термінах, що не викликають сумніву, елементи суб'єктивної сторони складу міжнародного злочину (*mens rea*) [1, 148–149].

Значною мірою переборов вищеописані недоліки міжнародного кримінального права Римський Статут. Визначення злочинів є результатом багаторічних наукових вишукувань, а також завзятої роботи, що проводили багато делегацій і їхніх експертів у процесі розробки Статуту [2, 33–59]. Кожне визначення чітко сформульовано, для того щоб відбивати чинні норми міжнародного права і відповідати вимозі визначеності в кримінальному праві. Так, судді Суду мають суворо тлумачити визначення і не застосовувати їх за аналогією. Принцип «*nullum crimen sine lege*», сформульований у ст. 22 Статуту, чітко обмежує предметну юрисдикцію Суду злочинами, прямо зазначеними у Статуті. Особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо відповідне діяння в момент його здійснення не утворить злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду.

Розроблені Підготовчою комісією Міжнародного кримінального суду відповідно до ст. 9 Статуту «Елементи злочинів» допомагають Суду в тлумаченні і застосуванні статей, що регулюють його предметну юрисдикцію [3]. До Елементів злочинів застосовуються положення Статуту, включаючи ст. 21, і загальні принципи, викладені в ч. 3. Елементи злочинів істотно доповнюють Статут у частині регламентації предметної юрисдикції Суду, що дозволяє встановити досить чіткі ознаки складів злочинів, які мінімізують можливість довільного тлумачення матеріально-правових норм Статуту.

Вперше в міжнародному кримінальному праві ст. 30 Статуту формулює суб'єктивний елемент складу злочину як загальну вимогу для встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності [4].

Статут сконцентрований на вузькому списку категорій злочинів, що найбільшою мірою сприяли консенсусу [5, 87]. Його «Особлива частина» складається з трьох досить специфічних «блоків»: «основного» (геноцид, злочини проти людства і військові злочини — чинні норми, що містять детальний опис діянь, які підпадають під юрисдикцію Суду); «додаткового» — злочини, сформульовані у ст. 70 Статуту; і «перспективного» (склад злочину агресії ще не сформульований, але ст. 5 у «перспективі» поширює юрисдикцію Суду на цей злочин). У ст. ст. 6–8 містяться формулювання складів злочинів першої категорії, охоплюваної юрисдикцією Міжнародного кримінального суду. Не претендуючи на детальне дослідження кожного зі злочинів, розглянемо деякі, як уявляється, дуже важливі аспекти матеріально-правової складової юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Стаття 6 характеризує геноцид як будь-яке з даних діянь, чинених з наміром знищити, цілком або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) убивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; d) заходи, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи; e) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.

Геноцид означає кожне з перерахованих вище діянь і про нього може йтися тільки в тому разі, якщо він стався в контексті явної лінії аналогічної поведінки, спрямованої проти знищеної групи, чи був поведінкою, що сама по собі могла призвести до такого знищення [6]. Перелік діянь, що є проявом геноциду, має вичерпний характер. Культурний геноцид (навмисні дії, що перешкоджають членам групи розмовляти власною мовою, сповідати свою релігію чи додержуватися своїх культурних традицій) не підпадає під юрисдикцію Суду, за винятком випадків, коли він супроводжується будь-якою із зазначених у ст. 6 дій. Так само це належить до екоциду (навмисні дії, спрямовані на підірив або знищення екосистеми визначеної території).

Перелік діянь, що є проявом геноциду як злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду, носить вичерпний характер. Культурний геноцид (навмисні дії, що перешкоджають членам групи розмовляти власною мовою, сповідати свою релігію чи відповідати своїм культурним традиціям) не підпадає під юрисдикцію Суду, за винятком випадків, коли він супроводжується будь-якою із зазначених у ст. 6 дій. Рівною мірою це належить до екоциду (навмисні дії, спрямовані на підірив або знищення екосистеми певної території). Геноцид — один із найтяжчих злочинів проти людства.

Геноцид відбувається тільки в тому разі, якщо перераховані діяння були зроблені в контексті явної лінії аналогічної поведінки, спрямованої проти знищеної групи, чи сталася поведінка, що сама по собі могла призвести до тако-

го знищення. Елементи злочинів передбачають, що «незважаючи на звичайну вимогу про суб'єктивну сторону, що міститься у статті 30, і з урахуванням визнання того, що поінформованість про обставини буде, як правило, розглядатися при доведенні елемента наміру при здійсненні геноциду, Суд мусить буде приймати, у разі потреби, рішення про відповідну вимогу стосовно суб'єктивної сторони, що стосується цієї обставини, у кожному конкретному випадку» [3].

Друга група діянь, що підпадають під юрисдикцію Суду, визначена як «Злочини проти людяності». Відповідно до ст. 7 (п. 1) Статуту, злочин проти людяності означає будь-яке з таких діянь, коли вони відбуваються в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-які цивільні особи та якщо такий напад відбувається свідомо: а) убивство; б) винищування; в) поневолення; г) депортація, чи насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основних норм міжнародного права; ф) катування; г) зґвалтування, навернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-які інші форми сексуального насильства порівняного тягаря; h) переслідування будь-якої групи чи спільності, які ідентифікуються по політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних чи інших мотивах, що повсюдно визнані неприпустимими відповідно до міжнародного права, у зв'язку з будь-якими діями, зазначеними в даному пункті, чи будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; і) насильницьке зникнення людей; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські дії аналогічного характеру, що полягають у навмисному заподіянні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозного збитку психічному чи фізичному здоров'ю. Наведений у статті перелік не є вичерпним, про що свідчить формулювання «інші нелюдські дії аналогічного характеру...» (ст. 7).

Злочини проти людяності входять у число найсерйозніших злочинів, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства в цілому. Це поняття охоплює дії, що є неприпустимими відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права, визнаних основними правовими системами світу. Злочини проти людяності можуть бути вчинені як у мирний, так і у воєнний час [7].

Елементи кожного злочину проти людяності описують контекст, у якому має здійснитися поведінка. Ці елементи уточнюють, що має бути участь у широкомасштабному чи систематичному нападі на цивільне населення і поінформованість про нього. Однак найостанніший елемент не слід тлумачити як потребуючий доказу того, що виконавець був обізнаний про всі характеристики нападу чи точні деталі плану або політики держави чи організації. У частині другого елемента, що стосується наміру, зазначається, що в разі нападу, який стає широкомасштабним чи систематичним, суб'єктивна сторона в наявності, якщо виконавець мав намір сприяти такому нападу.

Інтерпретація поняття «широкомасштабний чи систематичний напад» припускає наявність відповіді на два відносно самостійних запитання: наскільки масовим має бути злочин і чи має він бути вчинений в контексті певної, наприклад, дискримінаційної політики? Нагадаємо, що відповіді на ці запитання

в практиці трибуналів по колишній Югославії і по Руанді істотно розрізняються. Трибунал по колишній Югославії у справах у Tadic і Jelesic дійшов висновку, що «одиничний акт може складати злочин проти людяності, якщо він був частиною такого нападу». Трибунал по Руанді у справі в Akayesu дійшов висновку, що «широкомасштабне» означає «масову, кількаразову дію великого масштабу і спрямоване проти безлічі жертв». Обидва трибунали погодилися з тим, що такі дії мають бути частиною політики [8, 59–60]. У справі Tadic Трибунал виразно заявив, що така політика не має бути явно сформульованою і може не бути політикою держави [9, 367].

Поняття «широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб», що міститься у Статуті, відбито у ст. 7 (2) і Елементах злочинів. У п. 2 зазначеної статті дається трактування поняття «напад на будь-яких цивільних осіб» як лінії поведінки, що включає багаторазове вчинення актів, зазначених у п. 1, проти будь-яких цивільних осіб, що починається з метою проведення політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння такій політиці. Ці дії не обов'язково мають являти собою воєнний напад. Мається на увазі, що «політика, спрямована на вчинення такого нападу», припускає, що держава чи організація активно заохочували таку поведінку, як напад на цивільне населення, чи підбурювали до нього. Політика, при якій цивільне населення є об'єктом нападу, здійснюється в контексті діяльності держави чи організації. Така політика може, у виключних обставинах, являти собою навмисну бездіяльність, що свідомо націлена на підбурювання до такого нападу. Висновку про проведення такої політики не можна дійти лише на підставі відсутності будь-яких дій або з боку уряду чи організації.

Таким чином, у загальній конструкції поняття «злочин проти людяності» найважливішими елементами є: 1) діяння відбувається в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу; 2) об'єктом нападу є цивільне населення; 3) напад має починатися з метою здійснення політики держави чи організації, при якій цивільне населення є об'єктом нападу, чи з метою сприяння такій політиці. Приналежність цивільного населення до будь-якої соціальної групи, що ідентифікується, як правило, значення не має, за винятком «злочинів проти людяності у вигляді переслідувань» і «злочинів проти людяності у вигляді апартеїду». В інших випадках дискримінаційні наміри не є необхідним елементом злочину.

Міжнародне загальне право не вимагає дискримінаційного наміру для всіх дій, обумовлених як злочини проти людяності, воно встановлює цю вимогу тільки стосовно одного з видів таких злочинів — переслідування. Статуту трибуналів по колишній Югославії і Руанді в цьому питанні суперечать один одному, хоча передбачається, що обидва додержуються норм міжнародного загального права [9, 368, 369].

Статут Трибуналу по колишній Югославії включає дискримінаційний намір тільки до складу переслідування, що також підтверджується судовими рішеннями Трибуналу (наприклад, у справі Tadic). Статут Трибуналу по Руанді по-

ширює цю вимогу на всі злочини, які входять у категорію злочинів проти людяності, що знаходить висвітлення в практиці Трибуналу (наприклад, у справі Акайесу [10, 592]). Римський Статут додержується традиційного підходу і включає дискримінаційний мотив тільки до складу злочину проти людяності у вигляді переслідування. Дискримінаційну природу має також злочин проти людяності у вигляді апартеїду.

Статути трибуналів по Руанді і колишній Югославії встановлюють ідентичний список дій, що можуть складати злочини проти людяності. Статут Міжнародного кримінального суду розширив цей список, включивши в нього, зокрема, злочини у вигляді депортації чи насильницького переміщення населення, у вигляді примусової вагітності й інші [11, 94].

Питання, які були предметом розгляду в даній статті, лише визначають коло проблем стосовно міжнародної кримінальної відповідальності за дискримінаційні злочини. Практика міжнародного співробітництва у сфері кримінального переслідування вимагає глибокої розробки теоретичних проблем, що стосуються формування поняття «дискримінаційні злочини» і їхньої класифікації, елементів складу даних злочинів, підстав, характеру і механізму кримінальної відповідальності. Проблема відповідальності за дискримінаційні злочини носить комплексний характер і повинна досліджуватися на міждисциплінарному рівні.

Література

1. Грищенко К. Міжнародний кримінальний суд — універсальний механізм міжнародного карного правосуддя // Український часопис міжнародного права. — 2003. — № 4, спец. вип. : міжнародний кримінальний суд. — С. 9–13.
2. Askin K. D. Crimes within the jurisdiction of the International Criminal Court // Criminal Law Forum. — 1999. — Vol. 10, № 1. — P. 33–59.
3. Международный уголовный суд. Ассамблея государств — участников Римского статута Международного уголовного Суда. Первая сессия. Нью-Йорк, 3–10 сентября 2002 г. Официальные отчеты. Элементы преступлений. Doc. ICC-ASP/1/3.
4. Werle G., Jessberger F. 'Unless Otherwise Provided': Article 30 of the ICC Statute and the Mental Element of Crimes under International Criminal Law // Journal of International Criminal Justice. — 2005. — Vol. 3, № 1. — P. 35–55.
5. Hebel H.A.M., Robinson D. Crimes Within the Jurisdiction of the Court // The International Criminal Court. The Making of the Rome Statute Issues, Negotiations, Results / Ed. by Roy S. Lee. — The Hague ; London ; Boston: Kluwer Law International, 1999. — P. 79–126.
6. Пилипенко В. П. Криміналізація злочину геноциду за Римським Статутом 1998 року // Український часопис міжнародного права. — 2003. — № 4, спец. вип. : міжнародний кримінальний суд. — С. 105–109.
7. Маєвська А. А. Проект Кодексу злочинів проти миру й безпеки людства: злочини проти людяності // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. — Х., 2002. — Вип. 56. — С. 183–188.
8. Boot M. Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court. — Antwerp : Intersentia, 2002. — 708 p.
9. The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary / A. Cassese, P. Gaeta, J. Jones.W.D (eds). — Oxford : Oxford Univ. Press, 2002. — 2300 p.
10. International Criminal Tribunal for Rwanda. Judgement. Prosecutor v. J.-P. Akayesu. Case No ICTR -96-4-T. 2 September 1998 (Chamber 1).
11. International Criminal Law. — Oxford : Oxford University Press, 2005. — 616 p.

Анотація

Характерна риса міжнародних кримінально-правових норм — подолік визначеності — виявляє себе в типових рисах, які зазначено у даній статті. На прикладі аналізу дискримінаційних злочинів зроблено висновок про те, що практика міжнародного співробітництва у сфері кримінального переслідування вимагає глибокої розробки теоретичних проблем, що стосуються формування поняття «дискримінаційні злочини» і їхньої класифікації, елементів складу даних злочинів, підстав, характеру і механізму кримінальної відповідальності.

Ключові слова: міжнародна злочинність, дискримінаційні злочини.

Summary

Flexible and vaporous characteristics of international criminal norms make possible different ways of their usage that breaks the rule of law. The article on the basis of crimes against humanity and other discriminative crimes notion analyzes the ways and proper conditions of criminal responsibility effectiveness in such a case.

Keywords: international crime, crimes of discrimination.

УДК 343.241/477

І. М. Горбачова

**ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИННОГО ДІЯННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

У сучасній світовій практиці кримінального переслідування особи, яка скоїла злочин, державне реагування не обмежується лише використанням покарання, як примусового заходу та реакції на злочин. Така ситуація викликана, перш за все, тим, що сучасний етап розвитку держави та права, суспільства, рівня злочинності, застосування державою тільки покарання не завжди може досягти поставленої мети запобігання злочинності. Тому спостерігається повернення від абсолютної теорії покарання (прихильники якої дотримуються абсолютної ідеї — відплати за скоєний злочин і розплати за нього — І. Кант, Гегель) до теорії корисності (загального попередження, спеціального попередження і виправлення злочинців, компенсації шкоди, заподіяної злочинцем). Одним з принципіальних питань кримінального права залишається питання про визначення цілей покарання. Як зазначає І. С. Ной, від його вирішення залежить побудова не тільки багатьох інститутів цієї галузі права, але й цілеспрямоване застосування самого кримінального законодавства [1, 6]. Ч. Беккарія вказував, що ціль покарання полягає не в катуванні й мученні людини, а в тому, щоб перешкодити винному знову завдати шкоди суспільству й утримати інших від скоєння того ж [2, 19].

Тобто вимоги сучасних реалій у протидії держави злочинності зводяться не лише до власне самого покарання (кари, відплати за скоєне), але й застосування дієвих заходів, спрямованих на запобігання злочинам (не шляхом залякування), а й на відновлення соціальної справедливості. Кримінальне законодав-